

L'herba nel conceyu d'Onís

MANUEL GONZÁLEZ GONZÁLEZ

Entamu¹

Nel conceyu d'**Onís**², igual que nel restu d'Asturies, la unidá na que s'encadarma la esplotación agrícola y ganadera ye la *casería*, sofitada na familia comu unidá de producción. De toes formes, el sentíu que tien güei esta rellación nun ye nin se paez muncho al que tenía na sociedá tradicional. Los cambios na rellación familiar, la nueva forma de valorar los drechos del neñu y de la muyer, les emigraciones, la introducción de la maquinaria, etc., ficiéron camudar les formes d'esplotación tradicionales. Asina y too, pal trabayu que nos ocupa, tovía ye posible recoyer formes, tradiciones, preseos, etc., d'aquella cultura que forma parte de la gran Cultura Asturiana.

La *casería* ta compuesta pola *casa*, el *llagar*, la *casa pal samartín*, la *corte col henal*, el *lleñeru*, un *tendayu* o *pendús* pa les ferramientes de trabayu, el *gallineru*, el *cubil*, etc. En dellos casos forma un conxuntu: la *quintana*. Yá ye difícil atopar esti tipu de distribución porque dellos elementos (llagar, casa pal samartín, etc.) tán en francu retrocesu pola mor del cambiu nel sistema económicu familiar. Amás, la *casería* ta formada poles *tierras de llabor*, los *praos y invernales*, los drechos d'usu

d'espacios del común y pol ganáu.

Güei podemos establecer dellos modelos nes explotaciones agropecuaries. Per un llau tán les que podemos llamar *tradicionales* o “culturales” nes que tien tanta o más importacia la “forma de vida” de los miembros de la casería (“ye comu vivieron los nuegos antepasaos”) que'l rendimientu económicu que se-y saca a la producción, yá que nun se concibe nel sen d'empresa. Otru tipu ye'l que partiendo del anterior *xune aportaciones económiqes esternes* d'otru trabayu fuera de la explotación, de pensiones, de subvenciones, etc. Esti modelu sigue ensin evaluar los resultaos económicos de forma empresarial, pero vese sofitáu por estes aportaciones esternes a la propia producción. La cabera forma d'explotación ye la que concibe *la casería comu una empresa*, que ye agropecuaria nesti casu, pero que podría ser d'otra mena. Equí evalúense tou tipu de variables empresariales: inversiones, gastos, empréstitos, resultaos, etc. Ye precisamente nesti tipu d'explotación onde más camudaron les formes tradicionales de trabayar.

La casería nel conceyu d'Onís podemos inxerila nel primeru de los apartaos o casería tradicional hasta bien entraos los años ochenta d'esti sieglu. Anque bien ye verdá qu'a partir de los sesenta lleguen les aportaciones económiqes de la emigración centroeuropea, éstes nun son significatibles y nun van valir pa mecanizar la explotación nin pa facer d'ésta una pequeña empresa. A partir de los finales de los setenta entama un lentu procesu de mecanización que principia a dar resultaos nos noventa, anque mazcaraos poles subvenciones de la Unión Europea y pol gran pesu que tienen les pensiones pola mor del avieyamientu xeneral de la pirámide de población y de la emigración. Poro, y anque un 62% de los empleos del conceyu dependan del sector primariu, el futuru pasa pela diversificación económica con empreses

industriales (agroalimentaries) y de servicios (turístiques).

El prau

El *prau* ye la exa so la que xira la casería. Xunto col ganáu, el valor d'una explotación mídese pola cantidá y calidá de los praos asina comu pola so prosimidá a la quintana. Hai delles tribes de praos según ú se topen, el so usu, la so estensión, etc. Nun conceyu montañosu comu'l d'Onís, estes variables algamen gran importancia dixebrándose nesti sen d'otros más averaos a la mar. Estrémense dos zones bien distintes: *El Valle del ríu Güeña* o zona baxa y *El Cuartu Arriba*⁴ o alta. L'altura influye na calidá y cantidá d'*herba* y asina nel Valle ye más abundante pero menos nutritivo. Per otru llau los praos de la zona alta tán polo xeneral orientaos al N. mentes que los del Valle fáenlo al S. Esta dixebra d'altores y orientaciones tien el so reflexu nos pueblos a nivel particular. Polo xeneral los pueblos d'El Cuartu Arriba tienen los praos más cerca de casa que los del Valle, quiciabes pola menor presión demográfica⁵, y d'ello pola menor necesidá de buscar terrenos lloñe del pueblu, asina comu poles dificultaes orográfiques.

Xeneralmente la vivienda tien cerca la *llosa*, que si n'otros tiempos taba destinada al cultivu, güei siégase de *verde* la mayor parte del añu. Ye vezu que tea zarrada con un muriu altu de piedra. Anguañu hai otros praos que tamién tán cerca de la vivienda: son los asitiaos na *ería*. Estos terrenos antiguamente semábense a lo llargo de casi tol añu pero col camudamientu de los sistemas d'esplotación y la especialización ganadera fueron destinándose a cebera del ganáu yá sea segándo-yos l'*herba*, el verde o *paciéndose*. Los invernales son praos zarraos con *xetu* o *muriu*, polo xeneral lloñe de los pueblos y nes zones altes. Suelen tener *corte* con *henal* onde se mete l'*herba segáu* pel branu. Na seronda, cuandu tengan paciön, meteránse les vaques nelli pudiendo prendese na corte peles nueches. Anque la

mayor parte de praos siguen segándose y paciéndose, ca vegada ye mayor el número d'ellos que se destinen exclusivamente a pacelos. Son polo xeneral praos mal echaos, perpindios, pequeños, que tán lloñe del pueblu, etc. Tamién hai abondos que nun se pacen, que tán bien abonaos y cerca del pueblu. Siégase-yos l'herba, la *toñada* y el verde'l restu del añu. La llosa, comu yá viemos enantes, tien un usu mayoritariu comu provisora de verde durante bona parte del añu.

Los praos nes estaciones del añu

Los praos necesiten una atención permanente a lo llargo de tol añu. Ensín embargu estos llabores nun tienen la mesma intensidá nunes époques que n'otres. Nun siendo la recoyida del herba qu'ocupa intensiva y exclusivamente al campesín a lo llargo de dos o tres meses, los demás trabayos suelen combinase con otros propios del campu asturianu.

La *seronda* ye la estación que sigue a la de más actividá nel trabayu del campu. Finando setiembre les vaques entamen a pacer los praos que yá tienen nueva pación. Permanecerán nelles hasta que'l tiempu y la bayura de pación lo permitan. Nos praos más alloñaos del pueblu suelen tar tol día paciendu, pudiendo prendese pela nueche nes cortes. Si nun hai agua nel prau habrá que llevales a beber una o dos veces al día. Estos praos suelen tar zarraos y nun ye necesario tar tol día *llindando'l ganáu*. Nes eríes, que xeneralmente tán n'abertal, úsase'l *llendador* o *pastor* que consiste nuna batería que tresmite corriente llétrica a un cable amarráu a unos palos espitaos alreduro de tol prau. Poro, la tradicional tarea de llendar les vaques ta yá casi desaniciada y con ella muere ún de los motivos con más bayura na lliteratura tradicional asturiana. D'ello son exemplu estos versos del poeta Francisco García de la Vega⁶:

*Zagales de La Robellada
pastorinos de mio pueblu
los que curiaes la reciella
allá pel Valle Estremeru
los qu'al llau de Peñasanta
vivís xuntos col robecu
y, por tar cerca d'elli
se vos marcha'l santu al cielu
nun brindando cuando llega
a la vega'l forasteru (...)*

Na seronda tamién hai qu'iguar los *sangraderos* pa que nun se tupan y puedan desavacuar l'agua que caerá bien pronto. N'Onís había pocos praos que se *regaren*. Ye la época na que se sema l'alcacer y na que se recueye'l *mullíu* cuando ta *morcu*, esto ye, cuando entama a podreecer. El tresporte del mullíu fáise col *carru* y les vaques o *llombu*, nel *sábanu* o en *cargues*. Les vaques tiene que mullise delles vegaes al día pa que nun s'empuerquen y tean ensuches cuando s'echen na corte. Amás el mullíu ye, xunto a los moñiques y el mexu de les vaques, la base del *cuchu*. La calidá d'esti dependerá del tipu de mullíu usao na corte, de *helechu*, de *hueya*, que se recoyerá más tarde, d'herba que nun valga pal *ganáu*, de rozu de los argumales, de capulla del maíz, de nerbasu, etc. Xeneralmente'l mullíu rózase en terrenos del común o nes valleyes; la fueya si nun se tien un castañéu propiu, axuntaráse nos caminos y caleyes de la rodiada. La seronda ye tamién la época na que se recueye la mazana. N'Onís usábase pa facer sidra o comu postre, yá fuera en crudo, asaes o cocies col untu del samartín.

L'iviernu yera la época afayadiza p'*acepar*, esto ye, derromper terrenos improductivos de matu, argumales, etc., pa convertirlos en praos. Solía facese en xineru o febreru y pa ello usábase una fesoria o *acepoca*, más grande que les normales. Ya tamién la época d'*abonar* los

praos. L'abonu pue ser de delles tribes: *cuchu*, *abonu mineral*, *químicu*, cenices, escories, etc. Quitando'l *cuchu* y les cenices caseres, los demás abonos fueron introduciéndose a partir de los años venti col *guanu peruanu* o'l *nitratu sódicu chilenu*. Dempués de la guerra civil camudáronse por escories, provenientes de la desfosforación del fierro, y por potasa. Anguañu úsense abonos químicos, y tanto éstos comu los anteriores, en combinación col *cuchu*. Ésti tuvo presente hasta los años setenta en tolos pueblos d'Asturies dándo-yos a les caleyes una nota de tipismu y falta d'hixene. Apilábase durante tol añu al llau de la corte en *parres* hasta que se cuchaben los praos. Llevábase en carru y descargábase col *garabiellu* o *garabatu* en montones distribuyíos pel prau pa espardelo depués cola *pala dientes* uniformemente. En delles cortes había pozos onde diba a parar el mexu del ganáu que servía depués p'abonar les lloses o praos que se destinaben a verde. Paez ser qu'un prau bien cucháu da un corte de verde a primeros d'abril, otro d'herba a primeros de xunu y otro a finales de setiembre pa toñada o pa verde. Si l'abonu ye *químicu* namás dará un corte a primeros de xunu y otro a primeros de setiembre. Na mayoría de les explotaciones d'anguañu cúchase meciendo'l mexu col *cuchu* y agua nuna cuba y asperxando los praos con ello.

La primavera ye la época na que se recueyen los forraxos d'iviernu nos llamaos praos artificiales. Siégase'l ballicu nos peazos del maíz, l'alcacer y el trébole p'alimentar el ganáu, echándose-yos en crudo comu'l verde. Ye la época na que s'igüen zarradures, portielles, caminos, cortes, etc. Les *cerradures* puen ser de varies tribes, les tradicionales son los *murios*, los *zardos* y los *xetos*. Los *murios* tán fechos con piedras ensin argamasa, suelen tener ente un metru y mediu y dos d'altor, dependiendo del terrenu y, onde va la *portiella*, remátense

con piedras mayores formando los *frontales*. A vegaes delles partes del muriu esbúrense abriendo una quebrada qu'habrá que muriar pa que nun pasen los animales. Les zarradures de zardu o sardu tán yá en desusu, anque nun ye raro ver dalguna nes zones altes del conceyu. Fáense texendo *varetas* o *varales* d'ablanu n'estaques espitaes en suelu. Esti tipu combínase con otros porque sería pertrabayoso zarrar un prau enteru d'esta mena. Anguañu el zarru más usáu ye l'allambreira o estaquera. Ta formáu por estaques espitaes nel prau a una distancia aprosimada de dos metros, xunies por dellos filos d'allambre, xeneralmente d'espínu. La entrada a los praos faise pela portiella, que pue tener formes y materiales dixebraos. Nos praos zarraos de muriu suelen facese de madera de castañar con un quiciu na piedra baxera del frontal, sobre'l que xira l'armazón compuestu d'unos vares de pocu pesu cruzaes n'aspa por otros dos y, en dellos casos, reforzaes con allambre d'espínu. N'otros la portiella ta formada por *estazuelas* o *estadales* del llargor del espaciu a cerrar y d'unos venti centímetros d'anchu qu'entrestallen nunes guíes qu'hai nos frontales del muriu. Ye un sistema daqué abegosu, pero perseguru, yá que p'abrir hai que quitar les *estazuelas* una a una. Esti tipu de portiella suel usase poques vegaes al añu, xeneralmente namás que pa sacar l'herba del prau. D'otra triba ye la portiella de zardu que va sofitada en dos forcaos espitaos nos estremos de la portiella. Ábrese levantándola y quitándola dafechu de la entrada, siendo esto posible al tener pocu pesu. Nos praos zarraos d'allambreira, la portiella suel ser un tramu igual que la zarradura. Ábrese desenartando la *manal* (especie d'argolla retorcia de madera d'ablanu) d'un palu más delgáu que la estaca y averáu a ella, que val pa tener del allambre. El *portiellu* ye más pequeñu y úsase pa pasar el ganáu suelto. Xeneralmente fáense de la mesma forma y materiales que les portielles. Hai otru sistema pa

pasar les persones a los praos ensin necesidá d'abrir les portielles: ye la *pasera*. Nos murios ta formada por unes piedres que sobresalen del restu y nes que se ponen los pies pa saltar al prau. N'otros tipos de zarramientos, la pasera ta formada por unes tarranches de madera paecies a los d'una escalera peles que se salta'l zarru.

El branu ye la estación del añu na que'l campesín trabaya casi n'esclusiva nel prau. Ye la temporada del herba: l'actividá familiar xira al rodiu d'esti llabor dende l'alba hasta l'escurecer. Pero aparte de recoyer l'herba, que se verá más alantre, el branu ye la época na qu'hai que semar el ballicu y el trébole pa poder alimentar el ganáu cuando escose la cebera. Ye tamién cuando hai que rozar el mulliu pa que vaya ensugando y poniéndose *morcu* pa recoyelo na seronda. En resume diremos que'l trabayu rellacionáu colos praos ye constante a lo llargu l'añu teniendo époques más o menos intenses. Anque equí s'intentaron compartimentar y axudicar a cada estación unos llabores determinaos bien ye verdá que dellos fáense cuando les circunstancies lo aconseyen y asina si hai qu'iguar un muriu, reteyar una corte o facer una portiella nun s'espera a nenguna época determinada del añu.

Segar l'herba

La xornada del *segador* entama bien tempranu: enantes del amanecer yá tien que tar en prau "pa que-y aduza la mañana segando". El rendimientu será d'unos tres o cuatro árees per hora dependiendo, claro ta, de la clase de prau, si ye pindiu, si tien piedres, etc., y del tipu d'herba. N'El Cuartu Arriba, polo xeneral, los praos son meyores de segar yá qu'hai menor cantidá d'herba y "ye más blandiu". La *guadaña* ye'l preséu tradicional col que se siega; ta formada por una parte metálica y por un *asta* xeneralmente de madera de fresnu. La madera hai que cortalo en menguante pel iviernu y dexalo curando más

d'un añu. L'asta tien dos agarraderes, una superior o *tirón*, fecha con madera de nozal, y otra inferior o *manilla* tamién de nozal. L'asta xúnese a la parte metálica nun saliente d'esta llamáu *zancaxu* y mediante la *vera* y la *pina* queden fechos una pieza. L'asta facíala la xente'l pueblu que fabricaba otros preseos de madera mientras que'l filu mercábase. Hai otru tipu de guadaña: el *rozón*. Col filu más anchu, más pequeñu y más gordu úsase pa rozar el mullíu y ye más fuerte que la del herba. Pa que la guadaña corte bien habrá que *cabruñala* tres o cuatro veces al día y pa ello aplastarásel filu col *martiellu* so la *yuncla* espitada en suelu. De xemes en cuandu moyarásel *martiellu* nuna *táncara*⁷ con agua pa favorecer la elasticidá del metal. Más a menudo *afilaráse* cola *piedra* que se guarda na *cachapa*, especie de siseru de madera de castañar qu'hai que meter nuna llamazuga cuandu se fai pa que suelte la cazumbre. La *segadora*, a partir de los años sesenta, foi arrequexando la guadaña a los praos más pindios y pedregosos y a los llabores de *desmatar*⁸ y segar el verde. El segador, nel so trabayu, va dexando *rollos d'herba* al so llau qu'habrá qu'*esllombar* (*esllombar* ye *esparder lo segáu*, mientras qu'*esparder l'herba* de montones llámase *echar al sol*). Normalmente *esllombar* hai que facelo siempre, aunque nun faiga sol, mientras qu'*esparder l'herba* de los montones faise namás que cuandu sal el sol. La máquina segadora dexa l'herba casi *espardíu* aunque si'l prau tien herba abondo hai qu'*esllombalo* tamién. Esti llabor pue facese cola *pala dientes*, col mangu la *pradera* o col *horcáu*, que se fai con madera d'ablanu o de fresnu, aunque tamién los hai cola parte d'abaxu de fierru. Dempués de segar y *esllombar* dexarásel herba *curar* hasta'l mediudía. Si ta'l día de munchu sol *darásel-y la vuelta* hacia les doce la mañana, pa da-y otra dempués de la xinta, hacia les tres de la tarde. Si nun fai munchu sol ná más que se-y da una vez hacia les dos de la tarde. Al mesmu tiempu que se fai

esto hai que dir sacando l'herba de la solombra y reuniéndolo hacia'l mediu'l prau. Esti llabor faise cola pradera que ta formada pol *mangu* o *asta*, el *mazu* y los *dientes*. L'asta y los dientes suelen ser de madera d'ablanu mientras que'l mazu, que ye onde s'alluguen los dientes, fáise de madera de fresnu. Según la forma distínguense tres tipos de praderes: la *espigada* (l'asta va xunida al mazu mediante un espigu); la *de horcáu* (l'asta búscase pa que tenga un horcadín na parte que va xunida al mazu, dando-y mayor consistencia al conxuntu); y, pa lo cabero, la *hendía* (na que se-y fai'l horcáu fendiendo l'asta nel estremu pa que tenga la mesma consistencia que la de horcáu auténticu). Hai ottru tipu más de pradera que ye mayor y tien los dientes más ralos que s'usa p'*acaldar* los carros d'herba.

Enantes de la mecanización y motorización de les explotaciones del conceyu, cuando s'*andaba al herba*, la xinta faciase nel prau si taba lloñe de casa. Pa ello quedaba normalmente la muyer cocinando y aportaba al prau al mediudía col cestu la xinta so la tiesta. Pela tarde, si l'herba "nun ta curáu" pa que nun se mueye cola rosada o por si llueve, hai qu'*enrollalu* o *engorguyalu*. Si ta más bien verde enrollarase cola pradera, los *rollos* serán más gordos cuanto más curao tea l'herba. Si ta más curao en para de rollos fairánse *gorguyos*, tamién más grandes cuanto más curao. Pa ello usarase la pradera y, si hai que facelos grandes, tamién la pala dientes. Si l'herba ta casi curao puen facese namás que dos montones por cada carru y nestos casos, cuando son grandes, yá nun se llamen gorguyos. Al día siguiente de facer estes llabores col herba *echarase al sol*, esto ye, esparderase y repetiránse los trabayos del día anterior. Normalmente si vienen dos bonos días de sol, al finar el segundu l'herba yá ta pa recoyelo. Pa ello xuntarase en dos grandes *camas* a los llaos del carru. Usarase la pala dientes pa "lo más gordu" y depués la pradera p'atropar

tol prau. Si por cualisquier circunstancia nun se pudiera llevar al henal, cuando yá ta curao, taparánse *las camas* con un plásticu o fairáse un montón tapándolu tamién. Cuando se vaya a recoyer abriránse *las camas* pa que caleza l'herba.

Recoyida y consumu del herba

Hai abondos sistemas pa tresportar l'herba dende'l prau al henal pero'l más corriente y afayadizu ye'l *carru*, yá sea'l *del país*, el *de rayos* o'l *de ruedes neumátiques*. El carru'l país foi'l más usáu nel conceyu hasta bien entraos los años trenta del sieglu, pola so bona adautación a la estrechura los caminos y a la orografía de la zona. Ta formáu pol *rodal* y la *piértiga*, que ye onde va la carga. El rodal ye una pieza formada pola *exa* y les *ruedes*, que xiren al mesmu tiempu. La piértiga apóyase na *exa* per medio del *trescuniu* que ye una pieza de madera que va encaxada ente *las trechorias*, tamién de madera. Estes atraviesen la piértiga suxetándola al rodal y haciendo tamién de frenu mediante'l *tornu* que lleven na parte d'alcantre. Al xirar la *exa* produzse un gran rozamientu, dando llugar al "cantar" del carru. Pa evitar esi desgaste la *exa* untábase con tocín. Tola xente conocía comu cantaben los carros del pueblu ensin falta velos. La rueda yera toa de madera con dellos refuerzos de fierro. El *moil* o *pie* ye onde encaxa la *exa*, ye'l diámetru de la rueda y va atravesáu por dos tables perpendiculares llamaes *reyas*. Al conxuntu da-y consistencia la circunferencia fecha con arcos de madera o *cambas* reforzada con un aru de fierro o *bandón*. La piértiga o *ramal* ta formada por dos pieces paraleles de madera de carbayu que van separtándose dende la parte delantera o *cabezón* hasta la parte d'alcantre. En medio van otres pieces, formando'l *pisu del carru*, suxetes por otres cuatro tresversales o cadenas formando'l *soyáu*. Na parte d'abaxu de la piértiga van incrustaos cuatro *funeros*, dos alcantre y dos alcantre, pa poder amarrar el *cordel* que suxeta la carga. Na parte

superior de la piértiga van cuatro *estandonios* a cada llau. El cabezón lleva tres o cuatro tornos espitaos tresversalmente que tienen la función de suxetar el *sobéu* cuando se xunce la *parexa*. El carru del país ye mui versátil, pue adautase a abondos tipos de carga. Asina pue zarrase colos *lladrales* pa tresportar cuchu, maíz, mazanes, etc. Los *lladrales* son tablones de madera que s'espiten nunos furacos que tien la piértiga. Otru sistema, pal mesmu tipu de carga, ye'l *caxón d'escripias* que ye un zardu enterizu de vares d'ablanu que zarren el carru per tolos llaos menos per detrás. Esti sistema tien una variante na que'l zardu va texíu n'*estazuelas* o *tarranches* de madera. Pa tresportar l'herba pónse-y al carru l'*armadura* formada por l' *escalera* y el *horcáu*. Suelen ser de madera de fresnu o de faya. L'*escalera* ponse na parte d'atrás y, comu'l so nome diz, ye una especie de subidora que sal de la parte d'atrás del carru prolongando la piértiga y formando un ángulu rectu con ella. El *horcáu* ponse na parte d'alantre y ta fechu con unos palos horizontales que van dende los *estandonios* delanteros hasta una madera con forma de forcaú que llega hasta encima'l cabezón del carru. Estos accesorios del carru faen que'l volumen d'herba tresportao aumente a modo. De toes formes había un sistema más rudimentariu que nun precisaba de l'*armadura*. En primer llugar poníase'l carru n'horizontal ayudándose pa ello con *horquetos*. Había que pasar tresversalmente un cordel per debaxu la piértiga de tal forma que ficiera tope cola *cadena* d'alantre y sacándo-y los dos estremos percima atalos al *horquetu* espitáu en prau ente les dos pieces de la piértiga cerca del cabezón. Na parte d'atrás faciase lo mesmu poniendo'l *horquetu* a la distancia necesaria cola fin d'enllenar esi espaciu con herba. Dempués que taba *acaldáu*l carru, esto ye, cargáu, había qu'enartar un cordel al funeru delanteru d'un llau, pasalu al funeru del otru llau, d'esti al contrariu d'atrás,

d'esti al otru d'atrás y d'esti al contrariu d'alantre, que ye onde s'entamó. Los cordeles que s'amarraron al entamu a los horquetos, con sendos *corvos*, suxetarán l'herba d'atrás alantre rematándose'l ñudu na parte d'arriba del carru. El carru de rayos introduzse nos años trenta y tien delles diferencies col del país. La más importante ye que la exa ye fixa permitiéndu-y facer xiros y *rabear* con más facilitá. La exa xúnese a la rueda nel *buxe* y evitase'l rozamientu con un xuegu boles. El frenu ye más evolucionáu y va nel cabezón aicionándose con un rabil. Tamién tien esti carru unos sofitos, na parte trasera y delantera del caxón y debaxu'l cabezón, llamaos *tentemozos*, de gran utilidá nos pindianales pa mantener el carru en posición horizontal. Nos años sesenta camudáronse-y les ruedes de madera por otru neumátiques a la vez que s'utilizaben más elementos de fierro na so construcción. Esti nuevu carru puede cargar 1.500 kg de verde, 700 d'herba y de 2.000 a 2.500 de cuchu. El carru d'herba entama a cargase hasta *soyalu* y tapa-y los estandonios. Dempués acáldase faciendo brazaos d'herba cola pradera y poniéndolos curiosamente unu al par del otru hasta una altura razonable pa que'l carru nun entorne. Dempués pondráse la *palanca* encima l'herba suxetándola con una cadena a una argolla que tien el carru na parte trasera y col cordel a los ramales na delantera. De siguío, fadráse la *cama* de les vaques, esto ye, l'espaci u qu'ocupen debaxu del herba na parte d'alantre del carru. Pa finir, peinaráse cola pradera tol carru pa que nun se pierda l'herba pel camín. Polo xeneral cuando se recoyía l'últimu carru poníase-y na parte superior delantera'l *ramu*, esto ye, una rama de dalgún árbol qu'hubiere en prau.

Hai otros sistemas pa tresportar l'herba que tán práuticamente desaniciaos. La *carga* d'herba úsase nos praos perpindios onde nun se pue llevar el carru y tamién nos que ta prósimu'l ñenal y lleva más tiempu

acaldar y descargar que metelo “a llombu”, anque seya muncho más trabayoso. Esta práutica tuvo más puxu en Camonéu y nos invernales más altos del conceyu. La carga faise acaldando, cola pradera, de cuatru a seis brazaos bien curiosos d’herba en capes y formando, cuandu yá ta fecha, un rectángulu suxetu con dos cordeles que lleven nun estremu un *corvu* fechu con madera de fresnu que permite apertar la carga. Faráse tamién un furacu o *cabecera* onde va la tiesta pa que l’herba vaya más horizontal y se lleve meyor. Un carru suel llevar ente seis y ochu cargues d’herba. El *sábanu* úsase más pal tresporte de verde o mullíu que pal herba. Ye un cuadráu de tela, fechu con sacos cosíos, d’unos cuatru metros. Ta provistu de dos corvos y dos cordeles p’amarralu en cruz. El *sábanu* suel llevar media carga d’herba y llévase tamién a llombu. Otros medios de tresporte más primitivos y tiraos pola parexa utilícense nos invernales y en praos pindios. El más simple ye’l *rastrón*, que ye una caña grande d’un árbol coles rames comu receptáculu pa la carga. Usábase antiguamente en Camonéu asina comu’l *rametu* o *ñarriu* que ta compuestu por una base con dos tablones y la parte d’arriba de zardu d’ablanu. En Bobia tamién s’usaba pa cuchar pero llamaben-y *corciu*. El carru d’herba una vez averáu a la corte allugaráse debaxu la *milana* que ye l’abertura pa meter l’herba nel *henal*. Depués xubiráse una persona al carru y entamará a echar l’herba pela milana pa dientru, mientres nel *henal* otra dirá distribuyéndolo. Dempués de meter cierta cantidá hai que *pisar el henal* pa que baxe’l nivel d’herba y lleve más. Esti llabor solien facelu los rapaces, tomándolu comu un gran xuegu. La cantidá d’herba metío nun *henal* llámase *torriya*, asina comu tol herba recoyío nel añu pola casería. Les *palanques* o vares d’herba nunca nun fueron mui usaes nel conceyu.

Polo xeneral l’herba entama a echáse-yos a les vaques finando’l mes de setiembre o entamando’l d’ochobre,

unque na práutica depende del tiempu que faiga; lloviendo y con fríu entamaráse enantes. Si se pue seguir segando verde y les vaques pueden pacer en prau echaráse-yos herba a una hora, normalmente pela nueche. En plenu iviernu l'herba ye la base de l'alimentación del ganáu xuntu al piensu, nerbasu, fariña, etc. Pa cebar hai que *mesar* l'herba de la torriya y faciéndolo pela parte d'arriba estrózase menos que pel frente. Percima faciáse a mano, si nun había abundancia d'herba, o cola pala dientes, aunque asina dicía la xente qu'ensin dase cuenta gastábase más. Si se mesaba pel frente solía facese a mano, sacando puños d'herba, o tamién con un *gabitu* afiláu que se metía na torriya y al sacalu enganchaba l'herba. Al ganáu échase-y herba pela mañana dempués de mecer, al mediu día y pela tarde dempués d'echar al agua⁹ y pela nueche depués de mecer.

La Rasa

Comu pieslle vamos referinos a una fiesta que se celebra'l día 28 d'agostu nel conceyu d'Onís y que ta direutamente rellacionada cola recoyida del herba. Ye *La Rasa* o *Fiesta del Segador* que tien aniciu nuna xira campestre al prau de La Rasa, cerca del pueblu de Castru. Nella festexábase'l final de la temporada del herba. Paez ser que fue entamada pol médicu del conceyu, Agustín Ugedo, y por Costante el de Coyeso, verdaderu animador y "protagonista" de delles estrofes del canciu "oficial" de la xira, la Danza de La Rasa¹⁰:

*Por subir a La Rasa
cayó Costante
y rompió las ñarices
quedó-y bastante.*

El programa más antiguu que conozo ye de 1950, ta impresu por *La Nueva España* n'Uviéu. Nelli faise un

llamamientu a participar na folixa y, anque ta dafechu escritu en castellán, pue albidrase'l sen arrechamente asturianu qu'encartiaba a los entamadores de la fiesta. Al rayar l'alba'l *zagal* de La Rasa daba anuncia de la fiesta a la qu'había que dir de "rigurosa etiqueta veraniega". Hacia les once entamaba a sonar la gaita y el tambor; a les doce anúnciase'l "Primer concursu local de cabruño de guadaña" entamáu pola "Hermandad de Labradores y Ganaderos" d'Onís y al finar brindábase a tolos asistentes con un tragu de "La Bota Grande". Darréu entamaba la xinta nel prau, onde se comía tou tipu de productos de la zona . Pela tarde había un concursu de xotes "al son del humor asturiano con gaita y tambor". Pa finar baillábase la Danza del Segador o de La Rasa, acompañada tamién de gaita y tambor. La lletra d'esti canciu fai referencia a delles faenes rellacionaes col herba¹¹. Yá nel estribillu diz:

*Yá vienen los segadores
en busca los sos amores
dempués de segar, atropar
y meter en henal la herba.*

Otres estrofes tán referíes a otros aspeutos de la siega:

*Segador que bien siegas
la herba buena
pa segar la mala
tiempu ti queda.*

*Segador que cabruñas
la to guadaña
al oyir el martiellu
tiémblame l'alma.*

*Segador que bien siegas
col rocíu
quien pudiera ayudate
cariñu míu.*

La fiesta, col tiempu, treslládase a Benia pola mor de les dificultaes organizatives perdiendo daqué del so sen primitivu y llegando a desaparecer nos años setenta. Nos ochenta torna la so celebración ensin recuperar dafechu l'espíritu de los ancios anque hai dellos aspeutos que faen alcordanza de l'antigua xira. Asina na viéspera escuéyense'l *zagal* y la *zagala*, que tien que ser soltera; hai un desfile de carros del país, que baxen hasta Benia "cantando" pelos caminos y caleyes del conceyu. Nel día grande al son de les gaites repártese la *parva del segador*, que ye un bocadillín de quesu de Camonéu y una copina d'anís, faciendo alcordanza del bocáu que s'echa a les once cuando se ta segando. Dempués hai concursos más o menos típicos, ente los más destaca'l de cabruñu, el levantamientu y carrera con sábanu d'herba, carreres de caballos, concursu de bolos, etc.

Notes

¹ Anque la mayor parte de la información d'esti trabayu ta recoyida, nos pueblos de Bobia Abaxu y Avín, comu representativos de la parte alta, y del Valle del Güeña, al ser Onís un conceyu de poca estensión nun hai gran dixebrá ente unos pueblos y otros nes formes de trabayar, na denominación de los preseos, etc. Asina mesmo, recoyemos esti mundu cultural al rodiu del herba hasta los años setenta, nos que foi pasu ente pasu camudando tol sistema productivu nel conceyu.

² Onís ta formáu polos pueblos d'Avín, Benia, Bobia Abaxu, Bobia Arriba, Camonéu, Castru, Demués, El Pedrosu, La Robellada, Sirviella, Talaveru y Villar.

³ Naturalmente estos modelos de caseríes puen entemecese unos con otros, influyendo les carauterístiques definitories de cada ún en mayor o menor midida y produciendo gran bayura de variantes.

⁴ El Cuartu Arriba fórmenlu los pueblos de Bobia Abaxu, Bobia Arriba, Demués y Camonéu.

⁵ Cuartu Arriba 5,5 h/km². Valle del Güeña 35,3 h/km².

⁶ Francisco García de la Vega (La Robellada, 1893 - Madrid, 1957) tien

asoleyaos los libros *Nostalgia* y *Momentos líricos* con poemas n'asturianu y en castellán.

⁷ Lata de conserves vacía.

⁸ Desmatar ye segar l'herba qu'hai cerca de les cerradures del prau o debaxu d'árboles, matos, etc. Esti llabor suel facese al mediudía p'aprovechar la solombra.

⁹ Pel iviernu suel echase al agua dos veces al agua pa que les vaques nun beban muncho de cada vez yá que l'agua ta perfrió y puede faceyos dañu.

¹⁰ Esti cantar de danza foi recuperáu pol grupu L'Aniciu de Mieres y ye ún de los que formen parte del discu "Muyeres".

¹¹ Anque nel cantar apaez la herba, en femenín, la espresión tradicional na zona ye l'herba.

Bibliografía

Barrena, Gonzalo.

1994 "Pastores de los Picos de Europa" en *Enciclopedia de la Asturias Popular* T. II. La Voz de Asturias Uviéu.

Fernández Lamuño, Julio Antonio.

1986 "Asturias Ganadera". IDEA. Uviéu.

Ferrer Regales, Manuel.

1961 "La Región Costera del Oriente Asturiano". IDEA. Uviéu.

1963 "La ganadería bovina en la región Asturcántabra". IDEA, Uviéu.

Figar Álvarez, Gabino.

1958 "Problemas y dificultades de la agricultura asturiana". *BIDEA*. Sup. Ciencies, n° 2. Uviéu.

1961 "La alimentación del ganado vacuno lechero en Asturias". *BIDEA*. Sup. Ciencies, n° 4. Uviéu.

Flecha García, Antonio.

1964 "Mecanización del campo en Asturias". *BIDEA*. Sup. Ciencies, n° 10. Uviéu.

García Fernández. Jesús.

1980 *Sociedad y organización tradicional del espacio en Asturias*. S. Cañada. Xixón.

Gómez Pellón, Eloy.

1994 "De tecnología agraria preindustrial" en *Enciclopedia de la Asturias Popular*. T. II. La Voz de Asturias. Uviéu.

González-Quevedo, Roberto.

1981 "Agricultura y ganadería" en *Enciclopedia Temática de Asturias* T. VIII. S. Cañada. Xixón.

López Fernández, B. y Madera González, M.

1992 "La Comarca del Alto y Medio Sella: Cangas de Onís, Onís, Amieva y Ponga" en *Geografía de Asturias*. Cap. 61. LNE. Uviéu.

Mañana Vázquez, Guillermo.

1994 "En torno a la Peña Santa". Caxa d'Asturies. Uviéu.

San Miguel, Luis G.

1965. "Notas para un estudio sociológico-jurídico de la 'derrota'". *BIDEA* n° 55. Uviéu.